

NORGES HØYESTERETT

Den 13. februar 2017 avsa Høyesterett dom i

HR-2017-352-A, (sak nr. 2016/1454), sivil sak, anke over dom,

A

B

C

(advokat Tore Helseth Høyer – til prøve)

mot

Staten v/Erstatningsnemnda for voldsofre (Regjeringsadvokaten
v/advokat Hallvard Gilje Aarseth)

S T E M M E G I V N I N G :

- (1) Dommer **Falch**: Saken gjelder krav om voldsoffererstatning.
- (2) A, B og C deltok sommeren 2011 på Arbeidernes Ungdomsfylkings sommerleir på Utøya. Den 22. juli 2011 reiste de til Oslo for å hente materiell til leiren. På turen ble de varslet om at en bombe hadde gått av i Oslo sentrum, med beskjed om å returnere. Da de kom tilbake til Utvika, hadde båten forlatt kai med kurs til Utøya. De fikk opplyst at båten ikke hadde kunnet vente på dem fordi en tungt bevæpnet politimann – det som viste seg å være terroristen – måtte over til øya på grunn av hendelsen i Oslo. De måtte derfor vente på landsiden.
- (3) Kort tid etter registrerte de skyting og løpende ungdommer på Utøya. På telefon fikk de opplyst at "politimannen" skjøt ungdommer som flyktet. Deretter opplevde de situasjonen svært uoversiktlig og utrygg. Etterhvert kom ungdommer svømmende i land som de bisto på forskjellige måter.
- (4) C, som den gang var 13 år, var på sommerleiren sammen med sitt søskenbarn, D på 20 år. A, B og C bisto også D da hun kom svømmende fra øya.

- (5) Etter hendelsen fikk B, A og C påvist en rekke psykisk betingede skader som partene er enige om. Det dreier seg blant annet om ulike tilpasningsforstyrrelser, ulike former for angst og depresjon, og for en av dem, også posttraumatisk stresslidelse. B og A har vært sykmeldte, mens C har hatt skolefravær.
- (6) A, B og C søkte i mars 2013 om voldsoffererstatning. Kontoret for voldsoffererstatning avsto søknadene 17. april 2013. Etter at de hadde klaget, stadfestet Erstatningsnemnda for voldsofre vedtaket 18. desember 2013.
- (7) A, B og C saksøkte 26. juni 2014 staten for Sør-Trøndelag tingrett, med krav om betaling av oppreisningserstatning etter rettens skjønn. Tingretten avsa 12. juni 2015 dom med denne domsslutningen:

"Staten ved Erstatningsnemnda for voldsofre frifinnes."

- (8) Etter anke fra alle tre, avsa Frostating lagmannsrett dom 13. mai 2016 med denne domsslutningen:

"1. Ankene forkastes.

2. Det tilkjennes ikke sakskostnader for lagmannsretten."

- (9) A, B og C har anket til Høyesterett og gjort gjeldende at lagmannsretten har anvendt voldsoffererstatningsloven feil på tre punkter:
- (10) For det *første* har alle tre lidd personskade som følge av terrorhandlingene på Utøya. De har derfor krav på erstatning etter lovens § 1 første ledd første punktum. Statens ansvar omfatter erstatning til flere enn dem som var fornærmet i straffesaken mot terroristen. Blant annet var de som leirdeltakere mål for terroristens handlinger, og de befant seg innenfor rekkevidden av hans våpen. Handlingenes grovhet og sjokkevne var svært stor.
- (11) For det *andre* har C krav på erstatning etter § 1 første ledd andre punktum. Hun var et barn som opplevde vold mot en nærstående, søskenbarnet D, som befant seg på Utøya. Tilknytningen mellom dem er svært tett, og D hadde et omsorgsansvar for C på leiren.
- (12) For det *tredje* har de alle tre ytet hjelp til ofre for terrorhandlingene, og deres krav på erstatning skulle derfor blitt vurdert av myndighetene etter § 1 andre ledd bokstav b. Den bistand de ytet ofrene som kom svømmende, oppfyller lovens vilkår. Erstatningsnemnda for voldsofre har derfor på dette punktet anvendt loven uriktig, med den følge at klagevedtakene er ugyldige og må oppheves.
- (13) Dersom staten dømmes til å betale A, B og C oppreisningserstatning, er de enig med staten i at beløpet skal settes til 100 000 kroner til hver. De ankende parter har fremsatt denne påstanden:

"Prinsipalt:

Staten v/erstatningsnemnda for voldsofre dømmes til å betale oppreisningserstatning til A, B og C fastsatt etter rettens skjønn.

Subsidiært:

Erstatningsnemnda for voldsofre sine vedtak i sak 2013/1518MWI (A), 2013/1517MWI (B) og sak nr. 2013/1522MWI (C) er ugyldige.

I alle tilfelle:

Staten v/erstatningsnemnda for voldsofre dømmes til å betale sakens omkostninger for tingrett, lagmannsrett og Høyesterett."

- (14) Ankemotparten – *staten ved Erstatningsnemnda for voldsofre* – har gjort gjeldende at lagmannsrettens dom er riktig.
- (15) De ankende parter faller for det *første* utenfor kretsen av skadelidte i § 1 første ledd første punktum. De er ikke fornærmet i strafferettslig forstand, og de omfattes heller ikke av den snevre utvidelsen som gjelder tredjemenn som får psykiske skader av vold som utøves mot andre. Det er ved avgrensingen tillatt å bygge på hensynet til likhet og praktikable regler.
- (16) For det *andre* har C ikke opplevd vold mot en nærstående person, jf. § 1 første ledd andre punktum. D var ikke "nærstående", og C verken så eller hørte at søskenbarnet ble utsatt for vold.
- (17) For det *tredje* kvalifiserer den bistand de ytet ungdommer som hadde flyktet, ikke til å være "hjelp" etter § 1 andre ledd bokstav b. Den omsorgen de ga, er ikke tilstrekkelig.
- (18) Staten har fremsatt denne påstanden:
- "Anken forkastes."**
- (19) *Jeg har kommet til* at As, Bs og Cs subsidiære påstand fører frem, slik at Erstatningsnemnda for voldsofres vedtak oppheves.
- (20) Jeg ser først på spørsmålet om de har krav på erstatning etter voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd første punktum, som lyder:
- "Den som har lidd personskade som følge av en straffbar handling som krenker livet, helsen, eller friheten, eller dennes etterlatte, har rett til voldsoffererstatning fra staten etter reglene i loven her."**
- (21) Det er enighet mellom partene om at As, Bs og Cs psykiske skader kvalifiserer til "personskade". Og videre er det enighet om at det er faktisk årsakssammenheng mellom terroristens straffbare handlinger på Utøya og skadene. De skyldes opplevelsene 22. juli 2011.
- (22) Det er imidlertid klart at bestemmelsen må forstås slik at ikke enhver faktisk årsakssammenheng er tilstrekkelig for å utløse et krav på voldsoffererstatning. Når loven krever at personskaden må være en "følge" av den straffbare handlingen, må det trekkes en grense mot skadefølger som er så fjerne at det ikke er naturlig å knytte ansvar til dem.
- (23) Lovgivers utgangspunkt har vært at bare de skadelidte som selv har vært utsatt for den straffbare handlingen – det vil si de fornærmete i straffesaken – har krav på voldsoffererstatning. Jeg viser i den forbindelse til lovens § 3 fjerde ledd som inneholder en slik formulering, og til ulike lovforarbeider hvor det fremgår, se Ot.prp. nr. 4 (2000–

2001) side 21, Ot.prp. nr. 10 (2007–2008) side 16, Prop. 65 L (2011–2012) side 26. Det er ubestridt at A, B og C ikke var fornærmete i straffesaken.

- (24) Det fremgår imidlertid også av lovforarbeidene at voldsoffererstatningsloven "bygger på alminnelig erstatningsrett", og at "[u]tgangspunktet er at offeret skal få erstatning i de samme tilfellene og utbetalt like mye som vedkommende ville fått av gjerningsmannen", se nevnte Prop. 65 L side 9 og Innst. 219 L. (2011–2012) side 2. Noe lignende fremgår av de eldre lovforarbeidene som jeg nevnte.
- (25) Med dette utgangspunktet har voldsoffererstatningsmyndighetene over tid utviklet en praksis som åpner for, i enkelte tilfelle, å tilkjenne erstatning til andre enn dem som var fornærmet i straffesaken. Personkretsen har blitt avgrenset ved bruk av de kriteriene som er utviklet og anvendt i den ulovfestede, alminnelige erstatningsretten om skadevolders ansvar for indirekte skadelidte – de såkalte tredjemannsskadene. Her står den rettspraksisen som omhandler de såkalte "sjokkskadene", sentralt. Denne utviklingen i forvaltningspraksis har lovgiver sluttet seg til i de nevnte lovforarbeidene.
- (26) I den forbindelse har særlig tre dommer fra Høyesterett betydning, Rt. 1960 side 357 (*Bersageldommen*), Rt. 1966 side 163 (*Soladommen*) og Rt. 1985 side 1011 (*Hauketodommen*). De gjelder alle psykiske skader som pårørende – foreldre og ektefelle – ble påført som følge av at den direkte skadelidte døde eller fikk store skader. I *Bersageldommen* ble foreldrene tilkjent erstatning for morens sjokkskader etter at sønnen omkom ved at noen kjørte bilen han satt i, utfor en kai. Moren kom til stedet straks etter hendelsen, og hun forsto allerede da at sønnen satt i bilen. I *Soladommen* fikk en mor ikke erstatning for sjokk hun ble påført da hun fikk beskjed om at sønnen var død i en trafikkulykke. I *Hauketodommen* fikk ektefellen som overvar at mannen ble sterkt skadet av et tog, tilkjent erstatning. Førstvoterende uttalte på side 1016:
- "Det fremgår av de dommer som partene har vist til, [...] at det i rettspraksis er trukket meget snevre grenser for tredjemanns erstatningskrav som følge av sjokkskade. Hovedsynspunktet synes å ha vært at slike skader normalt er av så indirekte og avledet natur i forhold til den skadegjørende handling at det ikke vil være rimelig å strekke den erstatningspliktiges ansvar til også å dekke disse skader. Dette synspunkt slår etter min mening ikke til i et tilfelle som det foreliggende. Slik Gudrun Paulsen ble vitne til ulykken som rammet hennes mann, var det høyst påregnelig at hun kunne bli sjokkskadet."**
- (27) As, Bs og Cs tilknytning til voldshandlingene var på to måter svakere enn den var i de to dommene hvor erstatning ble tilkjent: For det første ble ikke deres aller nærmeste rammet av voldshandlingene. Og for det andre befant de seg på land, flere hundre meter fra der volden fant sted. Men for øvrig var deres tilknytning sterk: De observerte på avstand en terrorists handlinger hvor alle leirdeltakerne – også dem selv – var målet. Det er lett å forstå at de ble skrekkslagne, og at de identifiserte seg med alle som befant seg på Utøya. For C, som var svært ung, kom i tillegg vissheten om at søskenbarnet befant seg der.
- (28) Når samfunnet utsettes for terrorhandlinger som dette – hvor skadepotensialet er vidtrekkende og ubestemt, og hvor svært mange rammes på ulike måter – mener jeg at grensene for statens ansvar etter voldsoffererstatningsloven må trekkes etter i hovedsak objektive kriterier. Det bidrar til å sikre både likebehandling og en tillitvekkende og hensiktsmessig saksbehandling.

- (29) Bruken av objektive kriterier kan føre til at det ikke blir fullt sammenfall mellom terroristens personlige skyldansvar og statens objektive ansvar. Terroristens ansvar kan etter omstendighetene være videre fordi andre hensyn gjør seg gjeldende for ham. Dette er med andre ord et eksempel på at lovforarbeidenes "utgangspunkt" om et slikt sammenfall, etter omstendighetene kan bli fraveket. Jeg går av den grunn ikke nærmere inn på rekkevidden av terroristens personlige ansvar i dette tilfellet.
- (30) Erstatningsnemnda for voldsofre la i sine avslag "særlig vekt på graden av nærhet til drapshandlingene på Utøya, og graden av nærhet til de strafferettslige fornærmede i saken". Jeg mener at dette er objektive kriterier som i den konkrete situasjonen er egnede og forsvarlige å bygge avgrensingen av *statens* ansvar på. Bedømt etter disse kriteriene var As, Bs og Cs situasjon forskjellig fra de situasjoner som tidligere har gitt grunnlag for erstatning etter voldsoffererstatningsloven § 1 første ledd første punktum. Jeg finner for min del ikke holdepunkter i verken loven, lovforarbeidene eller lovformålet for å strekke statens ansvar så langt at også deres skader omfattes.
- (31) På denne bakgrunn har jeg kommet til at A, B og C ikke har krav på voldsoffererstatning etter § 1 første ledd første punktum.
- (32) Jeg ser så på Cs krav på erstatning etter § 1 første ledd andre punktum, som lyder:

"Hvis et barn har opplevd vold mot en nærstående person, og dette er egnet til å skade barnets trygghet og tillit, har barnet rett til oppreisning utmålt etter § 6."

- (33) C var den gang 13 år, og derfor et "barn". Søskenbarnet D befant seg på Utøya, men unnslopp terroristens handlinger. Loven definerer ikke nærmere hvilken tilknytning mellom dem som kreves, og definisjoner av begrepet "nærstående person" i andre lover – som for øvrig er ulike – vil ikke være avgjørende. Den nærmere grensen må trekkes i lys av voldsoffererstatningslovens forarbeider og formål. Lovforarbeidene fremhever at bestemmelsens kjerneområde er vold mot barnets omsorgsperson og søsken, se Ot.prp. nr. 10 (2007–2008) side 39.
- (34) Etter min mening er utgangspunktet at vold mot søskenbarn ikke gir rett til erstatning. En særlig nær tilknytning mellom dem kan imidlertid føre til at løsningen i konkrete tilfelle blir en annen. Jeg mener dette er et grensetilfelle. Hvorvidt den omsorgsoppgave D, som den gang var 20 år, hadde overfor C på leiren, kombinert med den nære kontakten de ellers hadde, var tilstrekkelig, tar jeg ikke endelig stilling til.
- (35) Årsaken er at det også er et vilkår at C "har opplevd vold mot" D. I dette ligger for det første at D må ha blitt utsatt for vold, og for det andre at C opplevde dette. Det faktum at D unnslopp terroristens kuler utelukker i prinsippet ikke at hun ble utsatt for vold fra ham. D var på Utøya da skytingen pågikk, og hun var – som alle andre der – et mål for hans handlinger. Selv om de konkrete omstendighetene rundt Ds opplevelser ikke er opplyst, legger jeg til grunn at hun ble utsatt for vold.
- (36) Under forberedelsen av lovbestemmelsen ble formuleringen "vitne til vold" erstattet med "opplevd vold". I Ot.prp. nr. 10 (2007–2008) side 39 ble innholdet i lovens begrep beskrevet slik:

"Det er ikke et absolutt krav til at barnet er direkte vitne til voldshandlingen, det bør også kunne gis erstatning for eksempel dersom barnet ser en nærstående person med

livstruende skader eller den nærståendes reaksjoner i ettertid gjør at barnets trygghet og tillit blir skadet."

- (37) Jeg legger til grunn at C ikke observerte noe av det D ble utsatt for på Utøya, selv om hun visste at D var der. Hun slapp derfor å bli utsatt for de sterkeste sanseintrykk av terroristens handlinger rettet mot D. Dernest var D uten fysiske skader. C slapp med andre ord også å bli utsatt for at D var blitt livstruende eller på annen måte sterkt skadet.
- (38) Jeg har på denne bakgrunn kommet til at C ikke har "opplevd vold" mot D. Hun har da ikke krav på erstatning etter lovens § 1 første ledd andre punktum.
- (39) Jeg ser så på As, Bs og Cs krav på erstatning etter § 1 andre ledd bokstav b, som lyder:

"Voldsoffererstatning kan dessuten ytes ved personskade som har oppstått

...

- b) i forbindelse med hjelp til ofre for en straffbar handling som krenker liv, helse eller frihet, eller for å avverge eller begrense skadefølgene av den straffbare handlingen."**

- (40) I motsetning til de lovbestemmelsene jeg så langt har behandlet, gir denne ikke et rettskrav på erstatning. Når vilkårene er oppfylt, "kan" erstatning ytes, og dette skjønnet skal voldsoffererstatningsmyndighetene – ikke domstolene – utøve. I alle de tre klagevedtakene har Erstatningsnemnda for voldsofre begrunnet avslagene slik:

"Nemnda vil for øvrig bemerke at den ikke kan se at søker kan anses å falle inn under personkretsen i voerstl. § 1 annet ledd bokstav b (frivillig hjelper). Det fremgår av politidokumentene i saken at søker hjalp leirdeltakere som kom opp av vannet, men at han [/hun] ikke gav førstehjelp til noen. I forarbeidene til bestemmelsen (prop. 65 L. (2011-2012) er følgende tilfeller nevnt som eksempler på forhold som faller inn under bestemmelsen: privatpersoner som fraktet personer til land ved Utøya, eller personer som drev livreddende arbeid på Utvika camping eller i Regjeringskvartalet. På bakgrunn av ovennevnte eksempler anser nemnda at det kreves en viss grad for kvalifisert hjelp til ofrene for å komme inn under voerstl. § 1 annet ledd bokstav b."

- (41) Jeg forstår vedtakene – særlig siste setning i sitatet – slik at nemnda har begrunnet avslagene med at A, B og C ikke oppfylte vilkåret om å yte "hjelp" til ofrene. Spørsmålet om dette vilkåret er oppfylt, er lovanvendelse som domstolene skal ta stilling til.
- (42) Bestemmelsen ble tilføyd ved lovendring 30. mars 2012, og gitt virkning for handlinger som fant sted 1. januar 2011 eller senere. Terrorhandlingene 22. juli 2011 var den direkte foranledningen til lovendringen. I Justis- og politidepartementets høringsnotat fra desember 2011, uttales på side 16 til 17:

"For å sikre at ingen av de som hjalp terrorofrene avskjæres muligheten for voldsoffererstatning, foreslår departementet en utvidelse av personkretsen som etter skjønn kan tilkjennes voldsoffererstatning etter § 1 annet ledd."

- (43) Noe krav om at det måtte være ytet kvalifisert hjelp for at søkeren skal bli vurdert under kan-skjønnet, fremgår ikke her.
- (44) I Prop. 65 L. (2011–2012) side 27 som Erstatningsnemnda for voldsofre viste til, er det nevnt eksempler på hjelp som "bør kunne" gi grunnlag for erstatning. Eksempelene er ikke gitt for å klargjøre lovens vilkår, og opplistingen er ikke uttømmende. Lovforarbeidene

klargjør derfor ikke hvor den nedre grense for hvilken "hjelp" som kvalifiserer til å bli nærmere vurdert, ligger.

- (45) Etter min mening ligger det i begrepet "hjelp" at vedkommende har ytet bistand til ett eller flere ofre nokså umiddelbart etter at den straffbare handlingen er utført, med sikte på å avverge eller begrense skadefølgene. Tingretten og lagmannsretten har beskrevet bistanden A, B og C ga, slik:

"A, B og C tok imot flere personer som enten hadde svømt eller blitt fraktet i land med båt fra Utøya. De ga trøst og omsorg, samt pleie i form av hjelp til bl.a. klesskift, varme tepper og borttransport av de som var direkte rammet av terror-handlingene. I tillegg ga de råd pr. telefon til enkelte ungdommer som befant seg på Utøya."

- (46) Jeg føyer til at denne bistanden i stor grad ble gitt før ambulanspersonellet kom til stedet og overtok arbeidet. Videre peker jeg på at bistanden ble gitt i en uavklart situasjon mens skytingen fremdeles pågikk på Utøya, og lagmannsretten bygget på at de selv mente at de var i livsfare. Deres bidrag la til rette for at andre personer kunne utføre andre oppgaver. I den ekstraordinære situasjonen som forelå, er dette etter min mening tilstrekkelig for å oppfylle vilkåret om å yte "hjelp".
- (47) Jeg er derfor kommet til at vilkårene i § 1 andre ledd bokstav b for å kunne vurdere om A, B og C skal få erstatning, er oppfylt. Fordi Erstatningsnemnda for voldsofre på dette punktet har kommet til at de ikke ga en hjelp som var tilstrekkelig, må vedtakene oppheves som ugyldige. Dette innebærer at nemnda må utøve det kan-skjønn som bestemmelsen anviser.
- (48) A, B og C har blitt innvilget fri sakførsel for tingretten, lagmannsretten og Høyesterett. Det følger av blant andre Rt. 2012 side 667 avsnitt 32 at der en part har fri sakførsel, og motparten er et departement eller en annen etat som blir finansiert over statsbudsjettet, skal den som har fri sakførsel, ikke kreve at sakskostnadene betales til det offentlige. Erstatningsnemnda for voldsofre er finansiert på den måten. Sakskostnader tilkjennes derfor ikke.
- (49) Jeg stemmer for denne

D O M :

Erstatningsnemnda for voldsofres vedtak i sakene som gjelder A, B og C oppheves.

- (50) Dommer **Matheson:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende.
- (51) Dommer **Bårdsen:** Likeså.
- (52) Dommer **Ringnes:** Likeså.
- (53) Dommer **Endresen:** Likeså.
- (54) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M :

Erstatningsnemnda for voldsofres vedtak i sakene som gjelder A, B og C oppheves.

Riktig utskrift bekreftes: